

דף שבועי

בס"ד

פרשת מקץ, תשפ"ה, מספר 1599

חביבות מצוות מילה ונר חנוכה

דוד צדוק

[א] הרמב"ם כותב:

מצוות נר חנוכה מצווה חביבה היא עד מאד, וצריך אדם להיזהר בה כדי להודיע הנס ולהוסיף בשבח האל-והודיה לו על הנסים שעשה לנו. אפילו אין לו מה יאכל אלא מן הצדקה, שואל או מוכר כסותו ולוקח שמן ונרות ומדליק (הלכות חנוכה ד, יב).

אין דרכו של הרמב"ם לכתוב בחיבורו דברים שאינם נוגעים להלכה. גם אין דרכו לקשור תהילה למצווה כלשהי ולשבחה יותר מהמצוות האחרות.¹ אם כן יש לשאול, מה ראה הרמב"ם לחרוג כאן ממנהגו. האם ההגדרה הזאת נוגעת לאיזה ענין הלכתי? נוסף ונשאל לגופה של הגדרה: מה היא 'חביבות'? ומהיכן שאב הרמב"ם את השבח הזה על נר חנוכה.

מסתבר שכוונתו לדין שכתב בהמשך דבריו. היינו,

מאחר שהיא מצווה חביבה עד מאוד, על כן:

צריך אדם להיזהר בה כדי להודיע הנס ולהוסיף בשבח האל-והודיה לו על הנסים שעשה לנו, אפילו אין לו מה יאכל אלא מן הצדקה, שואל או מוכר כסותו ולוקח שמן ונרות ומדליק.

יש כאן חידוש הלכתי נכבד. הרי הכלל הוא, אפילו במצוות עשה מן התורה, ש"המבזבז, אל יבזבז יותר מחומש" (כתובות נ, א), ומהיכן נתחדשה ההלכה שמצוות נר חנוכה, שהיא מדרבנן, יתירה על כולן, וחיובה גדול יותר ש"אפילו אין לו מה יאכל אלא מן הצדקה, שואל או מוכר כסותו ולוקח שמן ונרות ומדליק". הטעם הפשוט המבואר בפוסקים² הוא, משום 'פרסום הנס'. אומנם, כבר העירו שגם מצוות קריאת המגילה בפורים היא משום 'פרסום הנס', אך לא מצאנו בקריאת המגילה הלכה כזאת.

נראה, אפוא, שקושי זה עמד בבסיס דברי הרמב"ם; רצונו ליישב למה נשתנתה מצוות נר חנוכה מכל המצוות האחרות, שהעני צריך להשיג כסף מן הצדקה, או למכור את כסותו כדי לקיימה. נראה לומר שהטעם הוא, שמצוות נר חנוכה היא מצווה יחידאית ומיוחדת; מצווה חביבה היא עד מאוד, ועל כן גדר חיובה פורץ גבולות.

[ב] מעתה, שומה עלינו להבין מה היא 'חביבות' ככלל, ולמה היא דווקא בנר חנוכה. בדברי חז"ל מצאנו לשון זו על מצווה נוספת; מצוות מילה. במדרש (שמות רבה ה, ח) כתוב:

חביבה מילה שלא נתלה למשה עליה אפילו שעה אחת, לפיכך כשהיה בדרך ונתעסק במלון ונתעצל למול לאליעזר בנו, מיד "ויפגשוהו ה' ויבקש המיתו".

בלשונונו היום מצטיירת המשמעות של המילה 'חביבות' כאיזה דבר נחמד ונעים. סוג של פריביליגיה. סבא חביב, מקום חביב וכדומה. אך המדרש לוקח את המילה הזאת למקום אחר לגמרי; משהו שאי אפשר לחיות בלעדיו. כתוב שם שחביבות היא ממש בבחינת "כִּי עֲזָה כְּמֹנֶת אֶהְיֶה קֶשֶׁה כְּשֹׂאֵל קְנָאָה רְשָׁפִיה רְשָׁפִי אֶשׂ" (שיה"ש ח:ו). מי שמתעצל בה לא יתלה לו אפילו שעה אחת: "וַיִּפְגְּשׁוּהוּ ה' וַיִּבְקֶשׁ הַמֵּיתוֹ" (שמ"ד:כד).

יש, אם כן, הכרח להניח תחילה, שאכן הוראת הלשון הזו אינה כמובנה בלשונונו המדוברת. בלשונונו 'אהבה' היא ה'עזה', וחביבות היא הפושרת. בלשון חכמים המשמעויות הפוכות. 'חביבות' היא אהבה חזקה כל כך, עד שהאדם אינו יכול להתקיים בלעדיה. יש דבר שאהוב על האדם, אך הוא אינו חלק מחייו, והוא יכול לחיות בלעדיו. דבר זה נקרא 'אהוב' אך אינו 'חביב'. הדבר ה'חביב' הוא דבר אהוב כל כך, עד שהוא נעשה לחלק מחייו של האדם, והוא אינו יכול לחיות בלעדיו.

ייתכן לראות מקבילה להוראה זו בתיבה אחרת. בלשונונו, כשרוצים להגדיר צבע חלש, דהוי, כופלים אותו: ירוק – ירקרק, אדום – אדמדם וכו'. האדום הוא הצבע החזק, ואילו האדמדם הוא הצבע הרפה. אבל בלשון המקרא המצב הפוך: "וְהָיָה הַגָּנֵעַ יִרְקָרַק או

* הרב דוד צדוק משמש רב המושבים אורה, עמינדב ואבן ספיר – ירושלים, מוהל, שוחט, סופר, ומסד"ק.

1 יש יוצאים מן הכלל הזה, בעיקר אותם שאמרו עליהם חז"ל ששקולות כנגד כל המצוות, מה שלא שמענו במצוות נר חנוכה.

2 ראו טור ושולחן ערוך ונושאי כליהם (א"ח סימן תרעא: א).

ה' אֶתְכֶם וּמִשְׁמְרוּ אֶת הַשְּׁבִעָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְתָּיִכֶם הוֹצִיא ה' אֶתְכֶם בְּיַד חֲזָקָה" (דב' ז:ח); "וְלֹא אָבָה ה' אֶל-לִהְיוֹת לְשִׁמְעָאֵל בְּלִעָם... כִּי אֶהְבֶּה ה' אֶל-לִהְיוֹת (שם כג:ו) ועוד. ואילו השורש 'חבב' מופיע פעם אחת בלבד, בדברי משה האחרונים, כשהוא נפרד מעם ישראל לפני מותו: "וְזֹאת הַבְּרָכָה אֲשֶׁר בְּרַךְ מֹשֶׁה אִישׁ הָאֶל-לֵהִים אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי מוֹתוֹ. וַיֹּאמֶר... אֵף חֲבַב עַמִּים כָּל קִדְשָׁיו בְּיַדְךָ" (שם לג:א-ג).

אפשר, שכדרכם של אוהבים לפני פרידתם, ביטויי האהבה העזים ביותר, המכוננים, נאמרים דווקא אז. בשעת הפרידה האוהב מגלה את כל ליבו. ומלשון המקרא ללשון חז"ל. שנינו במסכת ביכורים (ג, ג), שכאשר מביאי הביכורים נכנסים בשערי ירושלים עם פרי אדמתם, "כל בעלי אומניות שבירושלם עומדים לפניהם ושואלין בשלומם: אחינו אנשי המקום פלוני באתם לשלום". בתלמוד למדו מזה: "בוא וראה כמה חביבה מצוה בשעתה שהרי מפניהם עומדים, מפני תלמידי חכמים אין עומדים" (קידושין לג ע"א). כלומר, 'חביבות מצוה בשעתה' מחייבת כיבוד יותר ממה שנדרש כלפי תלמידי חכמים. למעשה דנו הפוסקים, האם חיוב העמידה הוא רק כלפי מביאי הביכורים או מתחייב בפני כל עושי מצווה. רבים נוטים לומר שאין זה מתחייב בכל עושי מצווה, כי אם כלפי העונים להגדרת 'חביבה מצוה בשעתה'. שהרי רק בביכורים מצאנו חיוב זה, ולא במקום אחר.⁶

אין ענייננו כאן למצוות ביכורים, כי אם לפירושו המפתיע של רבי עובדיה מברטנורא.⁷ הוא הוסיף בפירושו (שם), שמטעם זה עומדים גם "מפני נושאי התינוק לברית מילה".⁸ כפי הנראה, כאשר נתחדש כאן דין מיוחד בחביבות מצווה בשעתה, הדבר הראשון שעולה בעינינו הוא לצרף לזה את חביבות הברית, שלא ייתכן קיום בלעדיו.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
 כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
 ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.
 f הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
 יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון עורכת לשון: רחל הכהן שיף

6 ראו רמב"ם ביכורים ד, יז. דרך אמונה שם; שולחן ערוך יו"ד שסא: ד, ט"ז שם. ועוד.
 7 ועד כמה שבדקתי, מעצמו הבין זאת, ולא נמצא בזה לפניו.
 8 ראו דוגמא נוספת שנתן שם, הצריכה עיון בפני עצמה.

אֲדַמְדֵם בַּבֶּגֶד אוּ בְעוֹר" (וי' יג:ט). ורש"י פירש: "ירקרק - ירוק שבירוקין; אדמדם - אדום שבאדומים". טעם לזה נכתב בספר "הכתב והקבלה":³ "והוא מדלא אמר ירוק, כפל האותיות לרבויה ולהפלגה שיהיה חוזק הירקות שבהצטרף כל הירוקים הוא ירוק מהם". הכפילות היא סימן לחוזק!

קשה שלא לראות דמיון להוראת תיבת 'חביב'. גם בה נכפלו אותיות 'אוהב' ל'חובב', ואהבה לחביבות. ג] באהבה הטוטלית הזו פגשה מצוות נר חנוכה את מצוות מילה. את 'חביבות' מצוות מילה שלמדנו ממשה, אין צורך להסביר; הלא היא ברית דמים הנכרתת בגופנו ובדמנו בגיל שמונת ימים, ברית המאחדת ומייחדת את כלל ישראל.⁴ כל אחד מבין שאי אפשר להמתין עליה שעה אחת, כי שם ישראל חל עליה! איש אֲשֶׁר לוּ עָרְלָה? כִּי חָרְפָה הוּא לָנוּ! (ע"פ בר' לד:יד).

מצוות מילה מתקיימת באיבר שהנשמה תלויה בו. זו היא חיבתה וחביבותה, ובלעדיו אי אפשר לנו להתקיים.

הרמב"ם מחדש לנו, שבמבט הזה אנו צריכים להסתכל גם על נר חנוכה. הנס שהיה בחנוכה הוא ציון דרך לאותה אהבה עזה שהקב"ה אוהב את ישראל, שאין להם קיום בלעדיו. אם לא ברית האהבה הזאת, הנס שחתם את תקופת הניסים, ושמאורו אנו חיים וקיימים ועומדים לפניו עד היום הזה, לא היינו חיים כלל.

הביטוי לנס הזה לא היה רק לשעתו, שנגאלנו מגלות יוון וחזרה מלכות לישראל, אלא הוא נזכר במפורש על מציאת פך השמן הקטן. לא היינו צריכים לנס הזה, כידוע. הן בגלל ש'טומאה הותרה בציבור', והן משום שהיו יכולים לחכות כמה ימים. אבל הקב"ה עשה לנו נס זה כדי להראות את חביבותו אלינו, חביבות שמקורה בברית, ואהבה החקוקה בדם.

לפיכך הקיום שלה פורץ גבולות: מצוות נר חנוכה מצווה חביבה היא עד מאוד, וצריך אדם להיזהר בה כדי להודיע הנס ולהוסיף בשבח הא-ל והודיה לו על הניסים שעשה לנו, גם אם אין לו מה לאכול, כאמור.

היוונים רצו לעקור מצוות מילה,⁵ משום שידעו, כנראה, שעזיבת המצווה תוביל בהכרח לכיליון חביבותם של ישראל וייחודם כעם. כנגד זה הוסיפו החשמונאים מצווה נוספת שמסמלת את אותה חביבות, בחינת "טובים השנים מן האֶהָדָךְ" (קה' ד:ט).

ד] להשלמת דברינו, מעניין להתחקות אחר השורש הזה 'חבב' במקורותינו. השורש 'אהב' מופיע בתורה פעמים רבות ביחס לישראל: "וְעֵשָׂה חָסְדָה לְאֶלְפִים לְאֶהֱבֵי וּלְשִׁמְרֵי מִצְוֹתַי" (שם' כ:ו); "כִּי מֵאֲהַבְתָּ

3 רבי יעקב צבי ב"ר גמליאל מקלנבורג, הכתב והקבלה, מהדורת פרופ' אברהם ברלינר, תר"מ (1880), שם.
 4 השוו לשון הפיוט "יום לְיַבְשָׁה", הנאמר בברית מילה: "הַבָּאִים עִמָּךְ בְּבְרִית חוֹתְמָךְ, וּמִבְטָן לְשִׁמְךָ הִמָּה נְמוּלִים".
 5 אחת משלוש מצוות שהן: חודש, שבת ומילה (מגילת אנטיוכוס יא). החיד"א (דבש לפי: ח', ז') ראה רמז בתיבת "חשמונאי", שבה ראשי תיבות ח'דש ש'בת מ'ילה.